

A jászkun szabadság jogi szabályozói III. rész

*A Jászkun kerület
alaptörvényei 1745 után*

1745. május 6-án a Jászkun kerület népe számára véget ért a földesúri alávetettség korszaka. Mária Terézia királynő kilenc cikkelyből álló kiváltságlevélben engedélyezte a kerület földjének és szabadságainak visszaváltását. A privilégium tartalmazta a kerületekben élők sarkalatos jogait, s a Jászkun kerület fennállásáig az ott élők alaptörvénye lett. A szabadság visszaszerzése óriási anyagi áldozatot követelt a lakosságtól, akiknek a megváltási összeg mellett a kényszerűségből vállalt hadiadó, és az elkerülhetetlen katonai beszállásolások költségeinek és kellemtelenségeinek elviselésén túl a birodalom érdekeinek védelmére rendszeres katonaaállításal is adózniuk kellett. A privilégium kilenc cikkelyébe foglalt külön jogrend új alapokat teremtett a tulajdoni viszonyok, a politikai, a gazdasági és a társadalmi élet számára. A Jászkun kerület területi autonómiát s benne kellő jogi támaszt nyert az önkormányzat szervezéséhez. Jelen szemelvényben a kiváltságlevélben elnyert szabadságjogokból a társadalmi rétegződést és az önkormányzatiságot meghatározókat vizsgálom.

A jogok kiérdemléséről a kiváltságlevél VII. cikkelye rendelkezett: *A mentességek és kedvezmények egyenlő feltételhez kötöttek legyenek s a jogok elosztása szintén e szerint történjen.* A cikkelyt a Jászkun kerületben úgy értelmezték, aki fizetett a redempcióba az befizetése arányában részesülhet a privilégiumban adományozott jogokból és a megváltott földterületből, melyeket ily módon összekapcsoltak. Következésképpen a kiváltságban biztosított jogokat a megváltott föld hordozta. A redempció végrehajtása során kialakult jogszokás szerint, aki a Jászkun kerületben eladta a megváltott, úgynevezett tökeföldjét, eladta vele a hozzákapcsolt jogokat is. A kiváltságlevélben leírtakat kiegészítő jogszokás hamarosan szokásjoggá alakult és belesimult a helyi alkotmányos életbe. Ez a szokásjog szinte kiegészítette, helyhez igazította a privilégiumot, s azzal összhangban

megteremtette a kerületek egyedülálló társadalmi rétegződését, ami a Jászkun kerület közjogi fennállásáig, sőt azon túl, hosszú ideig meghatározónak bizonyult.

A Jászkun kerület országosan egyedülálló, sajátos társadalmi rétegződése tehát a redempció és az ahhoz tapadt szokásjog együttes hatására jött létre. A lakosság teljesjogú redemptusokra és redemptus-nemesekre, a kevesebb földet és jogot birtokoló irredemptusokra, földnélküli zsellérekre és a csupán munkavállalási céllal a kerületekben élő tartózkodókra, a commoransokra tagolódott. Sajátos kategóriát képeztek a redemptus-nemesek. Ez a sehol más vidéken nem létező társadalmi réteg a kerületek határára belül földet váltó nemesekből állt, akiknek a nemesi birtokuk – ha volt – a kerületeken kívül helyezkedett el. A Jászkun kerületben nemesi birtok nem lehetett, a kerületek minden röge megváltott földbirtok volt.

Az önkormányzatiságról a kiváltságlevél IV. cikkelye rendelkezett, kimondva, hogy *az igazgatási és jogszolgáltatási ügyeket maguk a maguk közül szabadon választott tisztségviselőikkel intézhetik*, csupán főkapitányukat nevezte ki a nádor. 1751-ben a magyar országgyűlésen jóváhagyott királyi rendtartás 24 pontban szabályozta a szervezeti kérdéseket, útmutatást adott a választás módjára s a privilégiumnál részletesebben taglalta a redempció által rétegezett társadalom lehetőségeit. A kor szintjén a rendtartás töltötte be a privilégium végrehajtási utasításának funkcióját. A kiváltságlevél és a rendtartás a kerületek alkotmányos életének olyan alapidokumentumai voltak, amelyek teret engedtek a mindennapok együttélését szabályozó helyi rendelkezések, statutumok alkalmazásának. A helyi hatóságok, társadalmi csoportok statutumai tölthették be azokat a joghézagokat, amelyeket az alaptörvények szabadon hagytak.

A kerületi központok szerepkörét hordozó mezővárosok szervezett és funkcionálisan tagolt önkormányzattal rendelkeztek, a kerületi igazgatás a szabad királyi városok igazgatásához

hasonló vonásokat tartalmazott, a falvak kerületük mezővárosait tekintették követendő mintának. Mivel a Jászkun kerületben a falvak és a mezővárosok életének fő vonásait azonos alaptörvény szabta meg, közöttük nem szervezeti, csupán nagyságrendi különbség volt. A jászkun szabadság éppúgy érvényesülhetett a legkisebb faluban, mint Jászberényben a kerületi központ mezővárosban.

A közösség és az egyén döntési szabadságára 1745 után az autonómiáért keretbe foglaló kiváltság cikkelyei és a redempció gyakorlati megvalósulása egyaránt meghatározónak bizonyult. A privilégium helyreállította a nádor jogkörét, visszaadta a pallosjogot és megerősítette a jászkun bíraskodás középkorban gyökerező szabadságát. Ismét csak saját bíróságok ítélezhettek felettük. Idegen bíróság csak akkor idézhette perbe a „jászkun polgárt”, ha a per a kerületeken kívüli birtokait érintette. A jászkun bíróságok hatásköre három ügycsoportra nem terjedt ki: az egyházi bírósághoz utalt ügyekre, a kerületeken kívüli lakók ellen elkövetett bűnügyekre és a külső birtokokat érintő határperekre.

A Jászkun kerület igazgatási szervezete piramidálisan három szintre tagolódtott. A legszélesebb alsó szintet a 25 település előjáróságai alkották. Középen helyezkedtek el a particularis kerületek (Jász, Kiskun, Nagykun kerület) magisztrátusai, élükön az adott kerület kapitányával és a kerület tisztségviselőivel. A legfelső szinten a generalis congregatio (Jászkun kerület közgyűlése) állt, melynek tagja volt minden település főbírója és küldötte, valamint a generalis magistratus, élén a palatinalis főkapitánnyal.

A legszélesebb választói réteg – a már említett VII. paragrafus értelmében a települések redemptusaiból állt. Ők lettek a választók és a választhatók. A redemptusok, és a redemptus-nemesek a választójog birtoklása által befolyásolhatták az önkormányzat hatáskörét és döntéseit, a település jogalkotását. A helyi főbíró évenkénti választásán minden redemptusnak szavazati joga volt, az új szenátorokat a tanács tagjai

választhatták. Az egyszer megválasztott szenátor élete végéig betölthette tisztségét. A jelölést a tanács végezte. Szavazni a particularis kerület kapitánya által jóváhagyott jelöltekre lehetett. Az 1780-as évekre csökkent a bíróválasztáson megjelentek száma, ezért 1781-től szavazó testületeket hoztak létre electa communitas néven. A testület tagjainak kötelező volt szavazni, de a többi redemptus is szavazhatott, ha akart. 1797-től külső tanácsok váltották fel a szavazó testületeket. A külső tanács hatásköre részben igazodott a szabad királyi városok gyakorlatához, de azokkal ellentétben soha nem volt külön vezetőjük, szerepük másodlagos maradt a belső, más néven a kistanács mögött. Sajátossága a jászkun helységek igazgatásának, hogy a helyi rendeleteket, szabályokat legtöbbször a tanács ülésein alkották. Azokat a tanácsüléseket, amelyekben a lakosság szélesebb rétegeit érintő gazdasági ügyeket tárgyaltak nagyobb gyűléseknek nevezték. A nagyobb gyűléseken vagy másként gazdasági gyűléseken számos redemptus lakos jelent meg, akik részt vettek a döntéshozatalban. A gazdasági gyűléseken hozták meg azokat a helyi rendszabályokat, amelyek a határhasználatra, a szántóföldi gazdálkodásra, a szőlőparcellákra és kertekre vagy éppen az állattartásra, különösen a közlegelők használatára vonatkoztak. A rendszabályok megalkotását és elfogadását a gazdasági gyűlésen megjelentek nevük feljegyzésével hitelesítették. A 18. században az osztatlan közös tulajdonban használt határrészt nem nevezték közbirtokossági földnek, de a használat jogi tartalmú szabályozásában a tanács ülésén megjelent birtokosok egyetértése döntőnek bizonyult. A határozatok, jogi tartalmú döntések kialakításánál, elfogadásánál jelenlévőket a jegyzőkönyvekben birtokosok közössége néven említik. Azt, hogy a redemptusok közül kik, hányan jelenhetnek meg a tanács nagyobb gyűlésén soha nem szabták meg. A jelenlévők nevének jegyzőkönyvi bejegyzéséből látható, hogy a testületi üléseken – talán éppen a tárgyalt témában való érdekeltég szerint – változott a megjelentek létszáma. Úgy gondolom a jegyzőkönyvezett névsorokkal a döntéshozásban közreműködők felelősségét dokumentálták, bár ezt soha nem mondták ki, sem szóban, sem írásban. A meghozott jogi tartalmú szabályozás

formálisan nem felelt meg a statutum követelményeinek, vagy a falutörvényeknek, leginkább a kurialis községek nemesi közbirtokosságai által hozott szabályozáshoz közelített.

A településeken érvényesített közvetlen választói jog kerületi szinten közvetett választói jogra változott. A kerületi tisztújítást hosszadalmas jelölési procedúra előzte meg, időpontját háromévenként a nádor tűzte ki. A választás titkos szavazással történt a generális közgyűlésen. Mindhárom igazgatási szinten kinevezett tisztség volt a nótáriusoké. 1775 után a nótáriusokat csak főkapitányi engedéllyel lehetett elbocsátani.

1786 és 1790 között II. József uralkodói rendelete az igazságszolgáltatást és a közigazgatást elválasztotta. A bűnügyek Pest vármegye bíróságához kerültek, a községek bírósági jogköre megszűnt. A polgári ügyeket a Jászberényben létrehozott polgári bíróság ítélte, ahonnan fellebbvitel az eperjesi kerületi táblához, onnan pedig a királyi táblához történhetett. A generális közgyűlést eltörölték, a kerületek élére állított jászkunosi kapitány közvetítette Pest vármegye rendeleteit. Megszűnt a helyi tanácsok bíróválasztáshoz kapcsolódó jelölési joga, a helységek bíróit az particularis kerületek kapitányai jelölhették. Rövid idejű érvényességük miatt a rendelkezések nem okoztak maradandó sebet. 1790 októberében helyreállt a jászkun autonómia korábbi rendje, s a generális közgyűlés visszaállította az 1786 előtti választási módot, de a szavazó testületek funkciója fokozatosan megszűnt.

A helységek és kerületek arra hivatott testületei által meghozott rendelkezések fontos közösségszervező funkciót tölthettek be. Ez a lényegében össznépi szabályozás olyan ősi törekvés volt a közösség rendjének megőrzésére, ami rokonságot teremtett az autonómia szabadságát élvező, de egyébként eltérő társadalmi szerkezetben, politikai és gazdasági körülmények között élő népcsoportok között. A szabadalmas népcsoportok életvitelének helyi szabályozása számos hasonló problémára teremtett megoldást, bár a szabadalmas területek társadalmi egymástól különböző erővonalak mentén fejlődött.

A kiváltságolt népesség eddig nem említett nemesi közösségei éltek az

ország kuriális településein, például a Balatonfelvidéken a Káli-medencében. A településeken folytatott mintegy kilenc évig tartott jogi-néprajzi kutatómunka eredményei a közelmúltban könyvformátumban is megjelentek. A gyűjtés feldolgozása alapján figyelemre érdemes, hogy a vizsgált kuriális településeken a jászkunok és a székelyek helyi szabályalkotásához bizonyos vonásaiban hasonló folyamatok zajlottak. Nyilvánvaló nem átvételekről beszélhetünk, hanem egy saját szabadságjogokkal rendelkező népcsoport jogalkotási folyamatairól szerezhetünk bizonyosságot. Kővágóórs kisnemesi közössége például, éppúgy a választott szervei útján fejtette ki helyi jogalkotói tevékenységét, mint a Jászkun kerület települései. A jászkun helységek jogalkotásának módja a székely falutörvényekhez viszonyítva jelentősen eltért, de a kuriális településekhez viszonyítva már kevésbé, bár természetesen mindegyik közösség szabályalkotása mutat egyedi vonásokat. Említhetnénk még a szabad királyi városok szabályalkotó tevékenységét is, hiszen azt már az igazgatástörténeti munkánkban feltártuk, hogy a szabad királyi városok szinte igazodási példaként szolgáltak a Jászkun kerület számára, különösen a generális igazgatás szintjén.

Mind a székely, mind a jász vagy kun vagy éppen a dunántúli kuriális helységek közösségi életét, gazdálkodásuk szervezését, mindennapok szerzeágazó gondjait, problémáit az önmaguk által hozott szabályok segítettek a lakosság által elfogadható mederbe terelni. A sorra felmerülő problémákra: szervezeti, erkölcsi, etikai kérdésekre, vétségek megakadályozására vagy megtorlására autonómiájuk keretei között kerestek helyi megoldást, mert rendnek kellett lenni, s a megoldást ott helyben kellett megtalálni az előjáróknak és a lakosoknak közösen. Mivel a napi tennivalókat, a megélhetést elősegítő intézkedések szükségességét az autonómia jogalkotói nem érzékelhették, a hiányzó útmutatást a helyi szabályozás szolgálta, határozatok, rendszabályok, statutumok formájában. Az autonómia jogi biztosítékai – a redempcionális kiváltságlevél és az 1751. évi rendtartás – kerettörvények, melyeket a közösséghez igazított tartalommal, a lakosság számára érthető és elfogadható helyi szabályokkal egészítettek ki.

(folytatás a 4. oldalon)

(folytatás a 3. oldalról)

Témánk szempontjából kiemelkedő jelentőségű, hogy 1799-ben a generális közgyűlésen kihirdették a 13 fejezetből álló Jászkun Statutumot, melyet annak nádori jóváhagyása okán Náadori Statutumoknak is neveztek. Tartalmában az egész kerületre érvényes szabályrendszer magába olvasztotta és paragrafusokba foglalta mindazokat a jogszokásokat, helyi rendelkezéseket, amelyek a kerületekben a redempció után a lakosság által elfogadottak és gyakoroltak voltak. A kerület jogtudói által 1768-tól szerkesztett és gondosan összeállított statutum mérőföldkőnek bizonyult a jászkun jogéletben, s az említett 1745-ös és 1751-es alaptörvények mellé csatlakozva betöltötte a Jászkun kerület harmadik alaptörvényének szerepét. Hatása az élet minden területére kiterjedt, hiszen a mindennapi életben már elfogadott és alkalmazott jogi rendelkezéseket sűrítette magába. A kerületek népe elfogadta, s oly mértékben magáénak tartotta, hogy néhány paragrafusa még 1946-ban is hatályban volt a bírósági gyakorlatban.

Összegzésként megállapítható, hogy a Jászkun kerület autonómiáját 1745 után az említett alaptörvények szabták meg, melyeket, ha szükséges volt kiegészítettek a maguk helyi szabályaival. Az autonómia jogi kereteit nem léphették át, de a mindennapi élet rendjének megőrzéséhez elkerülhetetlen volt a helyi szabályok megalkotása.

A következő szemelvényekben betekintést nyerhetünk a szabályalkotás folyamataiba, megismerhetjük, hogy a jászkun szabadság alaptörvényeihez igazodó, azt kiegészítő helyi rendszabások, hol, hogyan, mikor és mi okból születtek meg, illetve milyen hatásfokkal épültek be közösségük mindennapijaiba. (folytatjuk)

Felhasznált irodalom:

Bánkiné Molnár Erzsébet:

A jászkun autonómia. Szeged, 2005

Bánkiné Molnár Erzsébet:

A jászkun szabadság. A törvényesség helyi sajátosságai a Jászkun kerület népi kultúrájában (1682–1876).

Szekszárd, 2017

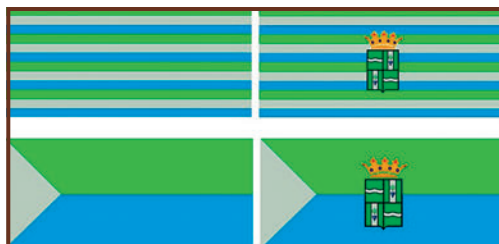
Gelencsér József: *Népi jogélet a Káli-medencében. Székesfehérvár, 2019*

Mária Terézia királynő kiváltságlevele a jászok és kunok részére. 1745. Díszkiadás

Bánkiné Dr. Molnár Erzsébet
történész, ny. múzeumigazgató

Lacházi heraldika

Lacházának nincs és nem is volt zászlaja, pedig lehetne, mégpedig egy trikolor, mivel az alapszíneket már 1839-ben deklarálták: zöld és ezüst (fehér), később Pereg vonatkozásában pedig a kék is. Ezért nem is maradt ránk a település zászlós címere, csak a pecsétnyomatokon láthatók az identifikálásra használt jelképek, a címerek, amelyek nem színesek.

Zászlóvariációk

Lacháza legrégebbi címere az 1651-es viaszpecséten szerepel, melyet Horváth Lajos ekképpen ír le a Pest megye városi, községi és megyei pecsétjei, 1381–1876 (Budapest, 1982) című munkájában: „keréktalpú szimmetrikus tárcsapajzson, a holdsarlón trónoló Szűz Mária, vállai mellett egy-egy gyöngy, azok felett egy-egy hatágú csillag.”

Az 1651-es pecsétnyomat és rajzolata

Könyves Tóth Kálmán *Harc tűz és víz ellen* (Budapest, 1883) című könyvében pedig így értelmezi a címet: Az 1651. évi régi falusi pecsét pajzsmezőjében látható égő szövőnek [fáklya] és a mellette lévő három csillag jelenti a tűz gyakori pusztítását, a három csillag pedig hirdetné még a lángok között is a hit, remény és szeretet örökösét.”

Horváth Lajos Szűz Máriás magyarázata nem helyénvaló, mivel a református hitvallás a szentek ábrázolását elveti, de Könyves Tóth Kálmán értelmezése sem elfogadható, mivel inkább egy nőalak látható a címerben, mintsem egy égő fáklya. Ez a tárcsapajzson címér 1839-ig volt használatban, amikor Lacháza mezővárosi rangra emelkedett. Ekkor egy új pecsétről döntött a tanács, melyről az 1839. március 26-i határozata így szól: „Minekutánna ezen Hely ö. cs. k. Felsege magas kegyelménél fogva városi rangra emelkedett, az eddig pecsét körülírásának szükségessé változnia kellek; ahoz képest az eddigi eléggé tiszteletes, és tizenegy év hijján 200 esztendő pecsét jövendőre való lezárása mellett egy ujj pecsétnek készítése és jövendő használása elhatározatik oly formán, hogy mivel a mostani psetsét vésesei teljességgel semmi jelentésűek, tehát a jövő czélszerűtessen, oly formán hogy annak paizsába zöld mezőbe egy folyó víz igtattasson, emblemájául, a

határban lefolyó Dunának, a paizs felelibe pedig mint szabadság jele nemesi korona metztessen, ezen körül írsal: KIS.KUN.LACZHÁZA VÁROSA PECSETJE 1839. Mit is még a közelebbi pesti vásár alkalmával, aczélba metzve, prés alá intézhető formába Nagy Ferecz Jegyző készittessen el, – mikor is a nyomat azonnal befog a parancsolt helyre küldetni.”

A pecsétet a komoly heraldikai szakértelemmel is rendelkező nemes farkasfalvi Farkass József (~1790-1848) réz- és acélmetsző készítette el Pesten az alábbi kialakított áron: pecsét kidolgozása 15, a hozzá való prés 6 pengő forint. A pecsétben szereplő címerről Horváth Lajos ezt írja: „csücskös talpú doborpajzs derekán zöld mezőben vízszintes, hullámos, ezüst pólya, a pajzson nyolcágú korona.” Bár az 1872. évi közigazgatási reform keretében elvették Lacházától a mezővárosi rangot és nagyközséggé nyilvánították,

A heraldika szabályait követő címér